

Kumla kyrka

Omläggning av kyrkogårdsmur

Antikvarisk rapport

Kumla Klockargård 1:12
Kumla socken
Sala kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Kumla kyrka

Omläggning av kyrkogårdsmur

Antikvarisk rapport

Kumla Klockargård 1:12
Kumla socken
Sala kommun
Västmanland

Helén Sjökvist

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2014

Omslagsfoto: Omläggning av den södra muren. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-328-6

Tryck: Just Nu, Västerås 2014.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Kyrkogården	7
Genomförande	10
Ettap B - sydöstra kyrkogården.....	10
Nordöstra muren – ettap c.....	15
Norra kyrkogårdstrappan	21
Resultat	23
Referenser.....	24
Kart- och arkivmaterial	24
Otryckta källor.....	24
Litteratur.....	24
Tekniska och administrativa uppgifter	24

Figur 1. Kyrkans läge, markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Under år 2012 och 2013 har arbeten pågått med omläggning av kyrkogårdsmuren vid Kumla kyrka. Tillstånd gavs av Länsstyrelsen i Västmanland 2011-02-08, dnr: 433-9434-09. Stiftelsen Kulturmiljövård har stått för antikvarisk medverkan i ärendet på uppdrag av Kumla församling.

Bakgrund

Kumla kyrka uppfördes troligen decennierna runt 1300, samtidigt som Kila och Sala kyrkor.¹ Dessa tre kyrkor brukar anses ha samma byggmästare, nämligen den så kallade ”Salamästaren”. Kumla kyrka omfattade till en början ett långhus, med sakristia utbyggd mot norr.² Över kyrkorummet var ursprungligen ett tunnvalv av trä slaget. Kyrkklockorna hängde i en klockstapel på kyrkogårdens östra sida. På 1470-talet uppfördes ett vapenhus i söder och ett valv slogs över långhuset och det nyuppförda vapenhuset. Dessa valv dekorerades med kalkmålningar av Albertus Pictor, vars signatur från 1482 lär ha funnits utsatt på nordvästra valvpelaren.

Ett blixtnedslag inträffade 1583, halva taket brann ner och biskopen beviljade extra anslag för återuppbyggnaden. Vid visitation 1630 hade fasaderna nyligen rappats och vitlimmats.

Vid en utbyggnad åren 1756-60 tillkom västtornet – som stod helt klart 1765. Kyrkorummet förlängdes i samband med denna ombyggnad med ytterligare en travé, vilken fick ett kupolvalv. Nya fönster togs upp och befintliga förstörades. År 1764 avlägsnades östra gavelns medeltida, trekopplade fönster, efter att dess masverk fallit sönder. I tidens anda murades istället en rund fönsteröppning. Då den utvidgade kyrkans fasader skulle avfärgas valdes att ha långhuset vitkalkat och tornet i en gul nyans.

En större omgestaltning i nygotik utfördes 1888. Ett mål var att slå vakt om den medeltida karaktären men rensa bort 1770-talets tillskott. Valvens och vapenhusets medeltida kalkmålningar restaurerades/rekonstruerades därför på ett hårdhänt sätt. Korets östra gavelfönster gjordes trekopplat igen.

Den senaste omgestaltningen 1939-40 kom att bli i det närmaste lika omfattande som den föregående. Återigen utbyttes bänkinredning. Även den nygotiska altarringen ersattes och valvens och vapenhusets kalkmålningar rengjordes och frilades från den förra renoveringens limfärg. Som en fullföljning av 1939-40 års arbeten blev nytt kalkstensgolv lagt i koret 1951 och skulptören Erik Sands dopfont kom på plats. Vid en större fasadrenovering 1952 upptäcktes södra portalens medeltida kalkmålning, sedan länge överkalkad, vilken frilades och restaurerades av konservator Torsten Hjelm. Dessutom återöppnades östra gavelns mellersta fönster, där en glasmålning av Nils-Aron Berge insattes. Åtta år senare återöppnades även de båda flankerande fönstren.

Vid nästa stora renovering 1979 knackades 1952 års puts ner och det nya putsbruk som slogs på var mer traditionellt till sin sammansättning, med en relativt liten andel spritsten. Avfärgning skedde i en ljus rosa nyans, vilken kunnat beläggas historiskt. Invändigt rengjordes valvens kalkmålningar och fönstren försågs med nya, inre bågar. En stor omläggning av yttertaket genomfördes 1987-88, då spjälkade spån lades överallt. Även tornhuven som under en mellanperiod varit koppartäckt återfick spåntäckning.

¹ Lannergård 1988.

² Hammarskiöld 2006.

Figur 2. Kumla kyrka och kyrkogårdsmur fotograferad 1905. Foto: Gitte Söderbäck RAA.

Figur 3. Kumla kyrka på äldre vykort. Muren syns i förgrunden.

Figur 4. Kumla kyrka 1954. Före utbyggnaden av den sydöstra muren. Foto: VLM arkiv.

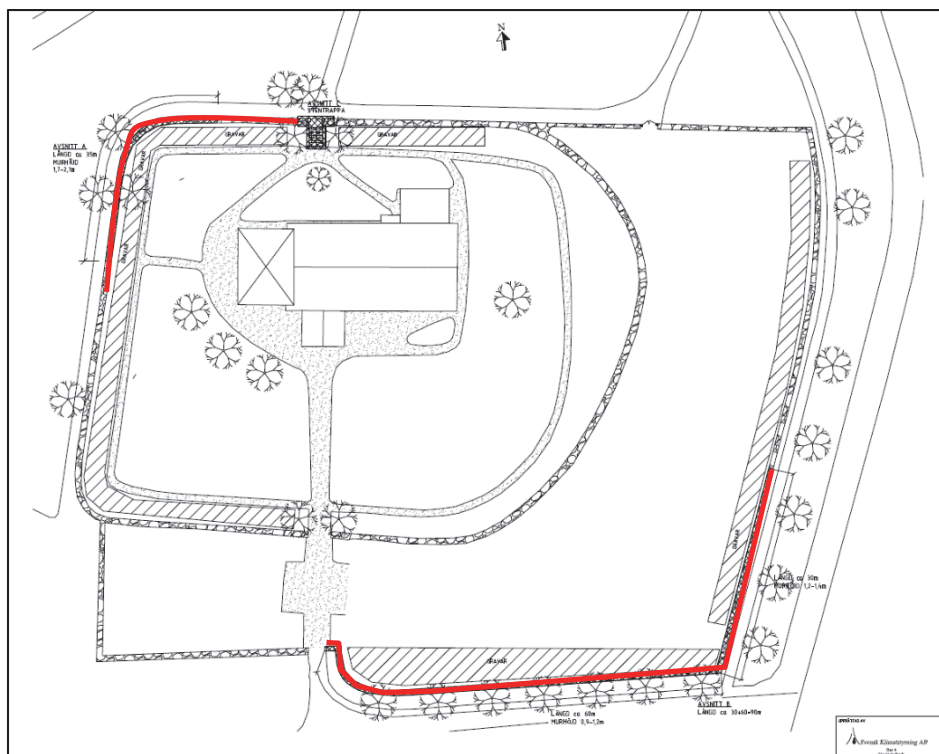
Figur 5. Kumla kyrka byggnadsåtgärder 1979. Foto: VLM arkiv.

Kyrkogården

Kyrkogården är anlagd på åsen och har under historien utvidgats. Äldsta delen närmast kyrkan omgärdas av en kallmurad kyrkogårdsmur. Området är numera till största delen gräsbevuxet, men en del äldre gravar har bevarade stenramar och järnhägnader.

På storskifteskartan från år 1762 finns en schematiskt inritad kyrkogård, i princip kvadratisk till sin form. Laga skiftes kartan från år 1877 är mer detaljerad i sitt utförande och den markerade kyrkogården med omgivande mur omfattar dagens inre årsring.

1925-26 utvidgades kyrkogården mot sydost, nedanför gamla kyrkogårdens yttre terrasser. Under 1950-talet tillkom den sydöstra muren.

Figur 6. Situationsplan över Kumla kyrka med kyrkogård år 2012. Atgärdade murpartier markerade med rött.

Figur 7. Kyrkogårdens södra entré med den yngre kyrkogårdsmuren närmast i bild och den äldre muren synlig i bakgrunden.

Figur 8. Storskifteskarta över Sörbusta med Kumla kyrka 1762. Akt: T26-13:2.

Figur 9. Laga skifte Sörhusta 1877 med Kumla kyrka. Två entréer till kyrkogården. Norra entrén med väg från prästgården norr om kyrkan. Södra entrén utan markerad tillfartsväg. Akt: 19-kum-101.

Figur 10. Kumla kyrka på häradsökonomiska kartan 1905-11.

Genomförande

Muren är en kallmurad stödmur med varierande höjder. Den är som högst i nordväst där höjden varierar mellan 1,7 till 2,2 meter. Problem med kalvning och urfallna stenar har lett till tidigare åtgärder i öster. De åtgärder som varit aktuella i detta projekt begränsar sig till kyrkogårdens sydöstra hörn, nordvästra hörn samt till norra trappan.

Etapp B - sydöstra kyrkogården

Muravsnittet i etapp b har plockats ned helt. Skalmuren återlades så långt det gick på samma sätt som tidigare. Den mindre fältstenen som ligger som fyllning har rensats från jord och återlades. Ytterligare sten har körts till platsen från en näraliggande täkt.

Grunden, som är nedgrävd under marknivån, består av skärviga, mellanstora stenar. Dessa ligger kvar orörda då omläggningen inte ansågs nödvändig. Skalmuren utförs lika befintligt utförande som en kallmur. Ingen dubbning mellan stenarna genomfördes. Någon enstaka sten har kompletterat skalmuren där någon glipa uppstått. Singel och markduk har tillkommit för att minska risken för tjälskador. Muren har täckts med krossten, av en storlek som ett par knytnävar. Då detta ur estetisk och antikvarisk synvinkel inte ansågs vara lämpligt täcktes muren med sedum.

I murens sydöstra hörn har en brunn anlagts, vilken är tänkt att föra bort dagvatten från murpartiet och för att minska vattentrycket i detta hörn av kyrkogården. Från brunnen förs vattnet ut under södra muren.

Figur 11. Södra muren före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 12. Södra muren, strax öster om södra kyrkogårdsentrén, före omläggning. Stenarna skjuter ut Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 13. Södra murens ovasida sedd mot öster före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 14. Södra muren, östligaste delen, före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.

*Figur 15. Södra murens ovansida sedd mot öster, före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.
Figur 16. Södra murens östligaste del före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.*

*Figur 17. Västra murens ovansida sedd mot norr före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.
Figur 18. Västra muren sedd mot norr före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.*

*Figur 19. Västra murens södra del med sättningar före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.
Figur 20. Västra murens södra del före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.*

Figur 21. Västra muren sedd mot norr före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.
 Figur 22. Västra muren sedd mot söder före omläggning. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 23. Omläggning av den södra muren. Utrymmet bakom skalmuren återfylls med i huvudsak befintligt stenmaterial. Foto: Helén Sjökvist.
 Figur 24. Omläggning av den södra muren. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 25. Den befintliga grundläggningen för södra muren ligger kvar orörd. Foto: Helén Sjökvist.
 Figur 26. Södra muren under omläggning. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 27. Muren vid södra entrén nedmonterad. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 28. Omläggning av den södra muren. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 29. Västra muren omlagd. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 30. Västra muren omlagd. Utrymmet bakom skalmuren är delvis fyllt med singel och en markduk är lagd mellan singel och muren. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 31. Östra muren omläggning pågår. Till vänster i bilden anas en nytillkommen brunn. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 32. Ny brunn i sydöstra hörnet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 33. Södra muren vid entrén, sedd mot väster. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 34. Som avtäckning över muren lades till en början stenar som inte stämde med murens tidigare karaktär. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 35. Östra muren färdigställd, innan sedumtäckning. Foto: Lisa Skanser.

Figur 36. Sydöstra hörnet efter färdigställande, innan sedumtäckning. Foto Lisa Skanser.

Figur 37. Södra muren efter sedumläggning. Foto: Lisa Skanser.

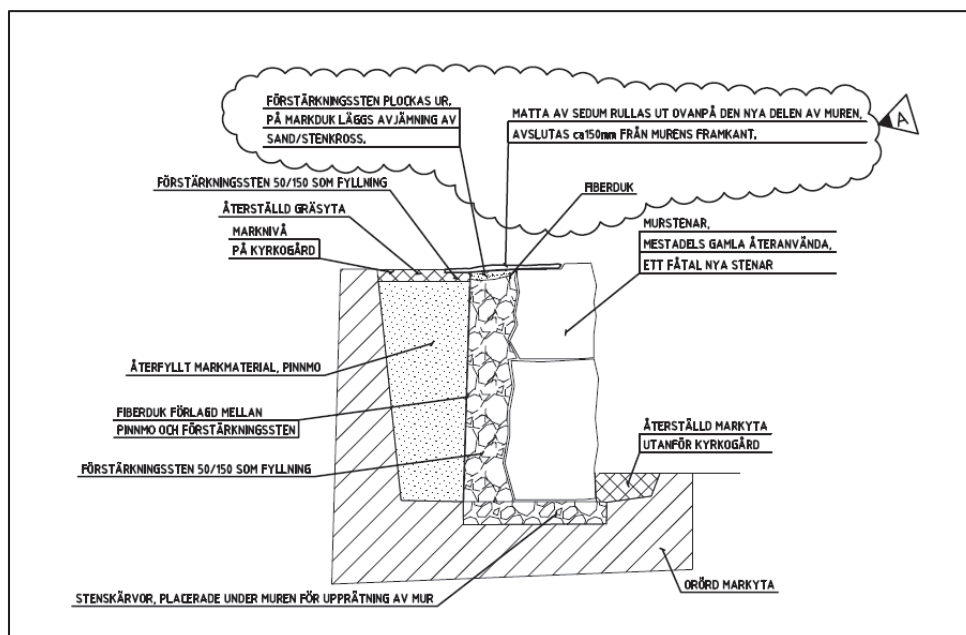
Figur 38. Sedum på södra muren. Foto: Lisa Skanser.

Figur 39. Mur vid södra kyrkogårdsentrén, sedumtäckta. Foto: Lisa Skanser.

Figur 40. Sydöstra hörnet av kyrkogården med sedumtäckta mur. Foto: Lisa Skanser.

Figur 41. Principskiss över mur i sydöst efter sedumläggning. Morberg anläggning.

Nordöstra muren – etapp c

Muren har försetts med en stödmur från västra murens mitt, runt om det nordvästra hörnet och i princip fram till norra entrén. En större sten som sedan tidigare redan var något lite snedställd, strax söder om tornet, fick utgöra gränsen (se figur 42). Från denna sneddades muren ut ytterligare cirka 1,5 meter.

Norra delen av muren sneddades ut från och med den stora stenen som står direkt väster om den norra entrén. Snedningen inleddes något längre österut än vad som ursprungligen sagts i handlingarna. För att få en jämn snedning ut mot ett läge där den nya stenmuren ligger helt utanför den gamla muren har man även flyttat på vissa ursprungliga stenar. Avfasningen har gjorts med äldre stenar som flyttats helt eller delvis från ursprungligt läge. På så sätt jämkas delarna utseendemässigt samman succesivt och ingen skarp skarv uppkommer.

Vägen som löper utmed västra muren och fram till norra entrén har breddats då murens liv flyttats ut. Lärkträd fälldes för att ge plats för breddning och viss utfyllnad gjordes i slänten.

Figur 42. Muren väster om kyrkan. Från den markerade stenen och mot norr planerades muren vinklas utåt. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 43. Murens norra sida. Tumstockarna utlagda efter det tänkta nya murlivet. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 44. Grindöppning före åtgärder.

Figur 45. Urfallna stenar i muren strax väster om grindöppning.

Figur 46. Norra muren före åtgärder. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 47. Kyrkogårdsmurens nordvästra hörn sedd från norr före åtgärder.

Figur 48. Kyrkogårdsmurens nordvästra del sedd från väster före åtgärder. Urfallna stenar i murens krön. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 49. Västra kyrkogårdsmuren före åtgärder. Efter den röda linjen skall den nya stödmuren vinklas ut. Foto: Helén Sjökvist.

Figur 50. Västra kyrkogårdsmuren före åtgärder.

Figur 51. Murning av stödmuren i det nordvästra hörnet pågår. Den äldre muren ligger kvar bakom. Mellanliggande parti mellan de nya skalmurarna fylls med relativt stora stenar. Foto: Lisa Skanser.

Figur 52. Murning av stödmuren i det nordvästra hörnet pågår. Den äldre muren ligger kvar bakom. Den nya muren har i huvudsak betydligt större och något rundare stenblock än den äldre muren. Andelen små mellanliggande skolstenar är också betydligt större än tidigare. Foto: Lisa Skanser.

Figur 53. Läggnig av stödmur pågår i det nordvästra hörnet. Foto: Lisa Skanser.

Figur 54. Norra murens nylagda stödmur. Foto: Lisa Skanser.

Figur 55. Norra muren, ny stödmur Foto: Lisa Skanser.

Figur 56. Delar av den äldre muren i norr är nedplockad för att komma i liv med den äldre muren. Foto: Lisa Skanser.

Figur 57. Anslutning mellan ny och gammal mur. Foto: Lisa Skanser.

Figur 58. Ovansida av den nya muren under omlägningsarbetet. Foto: Lisa Skanser.

Figur 59. Västra partiet av den nya stödmuren färdigställd men utan sedumtäckning. Foto: Lisa Skanser.

Figur 60. Ny stödmur sedd från sydväst. Foto: Lisa Skanser.

Figur 61. Ny breddad väg invid mur. Foto: Lisa Skanser.

Figur 62. Stenmursparti med mycket skolsten. Foto: Lisa Skanser.

Figur. Den nya stödmuren i väster sneddass av in mot den äldre muren. Foto: Lisa Skanser.

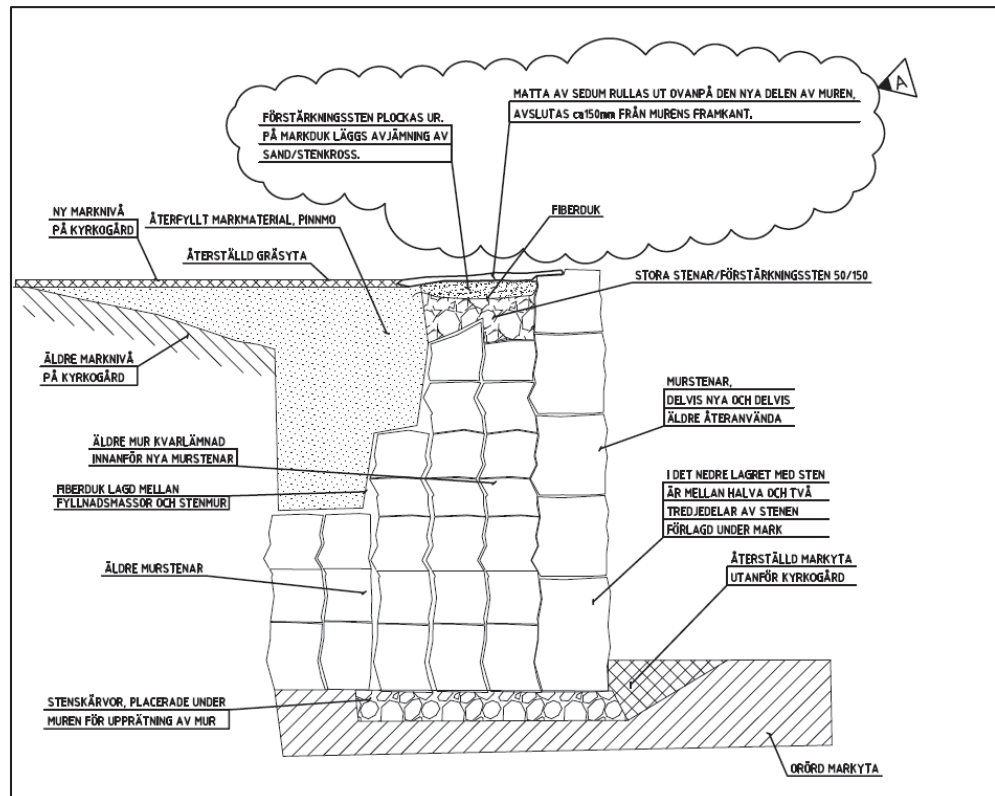

Figur 63. Ny stödmur sneddass ut från den röda linjen. Röd fyrkant markerar en sten som ligger i ungefärligt ursprungligt läge. Foto: Lisa Skanser.

Figur 64. Anslutning mot gammal mur vid norra trappan. Foto: Lisa Skanser.

Figur 65. Sedumtäcktt krön på murens nordvästra hörn. Foto: Lisa Skanser.

Figur 66. Principskiss över mur i nordväst efter sedumläggning. Morberg anläggning.

Norra kyrkogårdstrappan

Norra kyrkogårdstrappan var tänkt att ligga kvar med vissa justeringar. Samma material som befintligt skulle användas vid eventuell omläggning. På grund av missförstånd lades trappan ändå om med nytt material. Först med en svart kinesisk kalksten, Dark lime. Därefter ändrades utförandet, på grund av antikvariska aspekter, till en bohusgranit med råkildad front och krysshamrad ovansida.

Grunden är blåstrad, rostskydds- och målningsbehandlad. Handledarna har höjts upp, blåstrats, rostskydds- och målningsbehandlats.

Figur 67. Trappan före åtgärder. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 68. Trappans östra sida och räcke före åtgärder. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 69. Trappans vänstra sida och rücke före åtgärder. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 70. Trappan sedd uppifrån före åtgärder. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 71. Trappans steg före åtgärder. Foto: Svensk Klimatstyrning.

Figur 72 och 73. Trappa tillverkad i kinesisk kalksten, Dark lime.

Figur 74 och 75. Ny trappa utförd i bohusgranit. Foto: Lisa Skanser.

Resultat

Den södra muren har lagts om helt från grunden och har, efter att den belagts med sedum, inte förändrats utseendemässigt i så stor utsträckning.

Den nya stödmuren i nordväst har fått en något annan karaktär än den ursprungliga muren. Den har i huvudsak större och även något rundare stenblock än den äldre, bakomliggande muren. Andelen små mellanliggande skolstenar är också betydligt större än tidigare.

Den norra kyrkogårdstrappan skulle enligt länsstyrelsens beslut läggas om med ursprunglig sten. På grund av missförstånd kom de ursprungliga stegen att ersättas av steg i kinesisk kalksten. Då detta inte godkändes i antikvariskt hänseende, och ursprungliga stenar var förkomna, kom trappan slutligen att utföras i ny bohusgranit.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Storskifteskarta över Sörhusta 1762. Akt: T26-13:2.
Laga skifte Sörhusta 1877. Akt: 19-kum-101.
Häradsekonomiska kartan 1905-11.

Otryckta källor

Hammariskiöld, Rolf. 2006. Karakterisering av Kumla kyrka. Västerås stift.

Litteratur

Lannergård, Sven. 1988. Kumla kyrka. Västerås stifts kyrkoberivningskommitté. Handen.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	12112
Länsstyrelsen dnr:	433-9434-09
Fastighetsbeteckning:	Kumla Klockargård
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Kumla
Beställare	Kumla församling
Projektledning:	Svensk Klimatstyrning
Entreprenör:	Morberg Anläggning
Antikvarisk medverkan:	Lisa Skanser Helén Sjökvist Stiftelsen Kulturmiljövård Stora gatan 41 722 12 Västerås

